Majster Pavol z Levoče – muž, ktorý vdýchol drevu život a svoju vieru pretavil do nesmrteľného umenia (druhá časť)

Slovenské dejiny
30. októbra 2025 ,

predchádzajúca časť:
Majster Pavol z Levo?e – muž, ktorý vdýchol drevu život a svoju vieru pretavil do nesmrte?ného umenia (prvá ?as?)

***

V prvej časti sme si priblížili život Majstra Pavla z Levoče, jeho rodinu, umelecké zázemie i prostredie bohatého spišského mesta, v ktorom na prelome 15. a 16. storočia pôsobil. Dnes sa zastavíme pri jeho najznámejšom diele – monumentálnom hlavnom oltári Baziliky svätého Jakuba v Levoči, jednom z najvzácnejších dokladov európskeho neskorogotického sakrálneho umenia. Predstavíme si jeho vznik, výnimočné rozmery, umelecké spracovanie a predovšetkým tri ústredné plastiky Panny Márie, svätého Jakuba Staršieho a svätého Jána Evanjelistu.

Levočský oltár však nie je iba dokladom mimoriadnej zručnosti rezbára a jeho dielne. Je svedectvom katolíckej viery, ktorá po stáročia formovala duchovný život Spiša. Jeho výzdoba nemala iba vzbudzovať estetický obdiv: mala veriacim približovať tajomstvá kresťanstva a pozdvihovať ich myseľ k Bohu. Ak chceme pochopiť jeho krásu, nestačí obdivovať dokonale vyrezané postavy a pozlátené ornamenty. Musíme pochopiť aj vieru, z ktorej sa toto dielo zrodilo.

Bazilika sv. Jakuba v Levoči

zdroj: wikimedia commons

Vznik hlavného oltára – veľkolepé dielo levočskej katolíckej obce

Na začiatku 16. storočia patrila Levoča medzi najvýznamnejšie mestá Horného Uhorska. Jej mešťania udržiavali rozsiahle obchodné kontakty, podporovali remeslá a časť svojho bohatstva venovali na výzdobu chrámov. Farský Kostol svätého Jakuba Staršieho bol duchovným centrom mesta a miestom, kde sa nábožensk zbožnosť stretávala s umeleckými ambíciami. V jeho interiéri už stálo viacero gotických oltárov, no levočskí mešťania sa rozhodli vytvoriť nové, monumentálne dielo, ktoré by zodpovedalo významu mesta a dôstojnosti jeho hlavného chrámu.

Takáto objednávka si vyžadovala veľké finančné prostriedky, kvalitné drevo, vzácne pigmenty, zlato na pozlacovanie a spoluprácu skúsených rezbárov, stolárov i maliarov. Práve v tomto období pôsobil v Levoči Majster Pavol. Zverenie takej významnej zákazky naznačuje, akú dôveru požíval medzi mešťanmi a predstaviteľmi miestneho cirkevného života.

Podľa dnes prijímanej chronológie sa práce začali približne v rokoch 1507 až 1508. Hlavná rezbárska konštrukcia a sochárska výzdoba vznikli skôr, dokončovanie maliarskej výzdoby a pozlacovania si však vyžiadalo ďalšie roky. Za dátum dokončenia oltára sa považuje rok 1517.

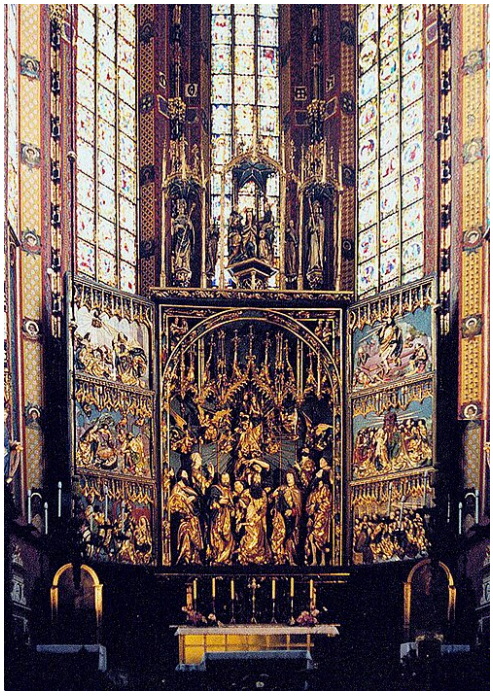

Predlohou levočského oltára je hlavný oltár krakovskej Baziliky Nanebovzatia Panny Márie, dielo norimberského majstra Veita Stossa

zdroj: wikimedia commons

Kto objednal a financoval oltár?

Pri veľkých stredovekých oltárnych objednávkach často vystupovali ako mecenáši šľachtické rody či cirkevní hodnostári. V Levoči zohrala rozhodujúcu úlohu mestská katolícka obec. Za objednávkou stáli predstavitelia mesta a farského kostola; na jej uskutočnení sa podieľali zámožní mešťania a náboženské bratstvá, najmä Bratstvo Božieho tela (*Fraternitas Corporis Christi*), ktorého členom bol od roku 1506 aj samotný Majster Pavol.

Bratstvo združovalo obchodníkov, remeselníckych majstrov a ďalších obyvateľov mesta. Jeho členovia osobitne uctievali Najsvätejšiu Sviatosť oltárnu, podporovali cirkevné slávnosti a prispievali na náboženské i dobročinné účely. Zachované účtovné záznamy dokladajú finančné operácie súvisiace s dokončovaním oltára. V roku 1517 boli z prostriedkov bratstva poskytnuté peniaze na oltárnu výzdobu, pravdepodobne najmä na pozlacovanie.

Dôležitou osobnosťou bol levočský mešťan Melchior Messingschläger, ktorý pôsobil aj ako správca cirkevného majetku. Podľa zachovaných záznamov poskytol v roku 1514 veľkú sumu na maliarsku výzdobu; jeho meno sa v súvislosti s dokončovaním diela objavuje aj o tri roky neskôr. Tieto správy nám umožňujú aspoň čiastočne rekonštruovať priebeh prác. Úplná pôvodná objednávková zmluva ani súvislé účtovníctvo sa však nezachovali, takže celkové náklady a výšku Pavlovej odmeny nepoznáme.

Zaujímavou historickou zhodou okolností je, že oltár bol dokončený v roku, keď Martin Luther zverejnil svoje tézy vo Wittenbergu. Zatiaľ čo v nemeckých krajinách začínali udalosti vedúce k reformácii, v Levoči vrcholila jedna z najväčších umeleckých objednávok neskorostredovekej

katolíckej kultúry. Oltár tak zostáva svedectvom duchovného sveta, v ktorom katolícka viera tvorila základný rámec života spišských miest.

Pre svojich objednávateľov nebol oltár iba dôkazom mestského bohatstva. Bol súčasťou posvätného priestoru, v ktorom sa slávila svätá omša. Jeho výzdoba mala pripomínať Pannu Máriu, apoštolov a svätcov a viesť veriacich od viditeľnej krásy k nadprirodzeným skutočnostiam. Umelecká nádhera a náboženská úcta sa tu nevylučovali – navzájom sa dopĺňali.

Johann Eck a bývalý augustiniánsky mních Martin Luther v dišpute v Lipsku. Johann Eck v dišpute dosiahol výrazný úspech, Luther a jeho stúpenci, samozrejme, svoju porážku nepriznali, to nás, barokových katolíkov, však nemusí zaujímať

zdroj: wikimedia commons

Keď sa drevo mení na gotickú katedrálu

Keď návštevník vstúpi do Baziliky svätého Jakuba a obráti pohľad k presbytériu, pred očami sa mu dvíha mohutná drevená architektúra, ktorej štíhle vežičky smerujú až ku gotickej klenbe. Človek má takmer pocit, akoby pred ním nestál oltár, ale malá katedrála vytvorená z dreva, zlata a umeleckej fantázie.

Hlavný oltár dosahuje výšku 18,62 metra a šírku približne 6,2 metra. Je považovaný za najvyšší zachovaný gotický drevený krídlový oltár na svete. Jeho rozmery sú mimoriadne aj v porovnaní s veľkými oltármi nemeckých, rakúskych či poľských chrámov. Napriek množstvu sôch, reliéfov, vežičiek a ornamentov však nepôsobí chaoticky. Každý prvok má v kompozícii svoje miesto.

Oltár je zhotovený prevažne z lipového dreva, obľúbeného materiálu stredovekých rezbárov. Jeho jemná, rovnomerná štruktúra umožňovala vyrezávať presné detaily – od monumentálnych postáv až po ornamenty pripomínajúce kamenársku výzdobu gotických katedrál. Majster Pavol musel pritom rozumieť nielen sochárstvu, ale aj proporciám a statike drevených konštrukcií.

Premyslená geometria oltára nadväzuje na princípy gotickej architektúry. Jeho mohutná spodná časť vytvára pevný základ, zatiaľ čo horná sa postupne zužuje a rozčleňuje do štíhlych vertikálnych prvkov. Pohľad návštevníka tak prirodzene smeruje nahor. Gotické veže, piliere a lomené oblúky pripomínali človeku, že jeho konečným cieľom nie je pozemský svet, ale Boh a večnosť. Podobnú myšlienku možno vnímať aj v levočskom oltári. Jeho línie navyše harmonicky nadväzujú na samotný priestor presbytéria.

Bazilika sv. Jakuba v Levoči, interiér a oltár

zdroj: youtube.com

Ako fungoval gotický krídlový oltár

Levočský hlavný oltár patrí medzi krídlové oltáre, ktoré sa v strednej Európe rozšírili najmä v neskorej gotike. Základ tvorí predela, spodná časť oltárnej nadstavby nad oltárnou menzou. V nej sa nachádza vzácne rezbárske súsošie Poslednej večere – výjav s osobitným eucharistickým významom.

Nad predelou stojí hlavná oltárna skriňa s tromi monumentálnymi plastikami: Pannou Máriou s Dieťaťom, svätým Jakubom Starším a svätým Jánom Evanjelistom. Po jej stranách sú pohyblivé krídla. Ich vnútorné strany zdobia reliéfy zo života oboch apoštolov, vonkajšie strany tabuľové maľby zobrazujúce Kristovo umučenie. Krídla sa mohli otvárať a zatvárať podľa liturgického obdobia alebo sviatku. Pri otvorení vynikla slávnostná pozlátená sochárska výzdoba, pri zatvorení sa do popredia dostali pašiové výjavy pripomínajúce Kristovu vykupiteľskú obetu.

Nad oltárnou skriňou sa dvíha bohato členený gotický štít s fiálami – štíhlymi vežičkovitými ozdobami známymi z architektúry katedrál. Spolu s kružbami a ďalšími plastikami vytvárajú takmer čipkovanú konštrukciu. Oltár tak spája architektúru, sochárstvo a maliarstvo do jedného liturgického celku.

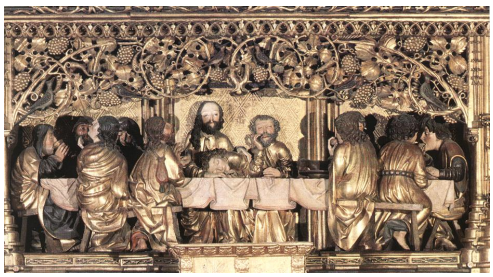

Motív Poslednej večere z oltára majstra Pavla v Levoči

zdroj: wikimedia commons

Majstrovstvo rezbárov, maliarov a pozlacovačov

Vyrezávanie monumentálnych plastík si vyžadovalo dôkladnú znalosť dreva a skúsenosť s jeho opracovaním. Rezbári museli počítať s vysychaním materiálu a rizikom praskania. Po hrubom opracovaní nasledovala jemná modelácia tvárí, rúk a záhybov odevov. Práve v detailoch sa prejavuje Pavlova výnimočnosť: jeho postavy majú individuálne črty, výrazné oči a gestá naznačujúce vnútorné rozpoloženie.

Osobitne pôsobivé sú drapérie, teda bohato členené záhyby odevov. Ostré lomené línie sa striedajú s mäkkými oblúkmi a dodávajú postavám pohyb. Nejde však iba o dekoráciu: záhyby zdôrazňujú držanie tela, gestá a celkovú kompozíciu. Rovnako precízne sú drobné kružby, fiály a rastlinné ornamenty, ktoré miestami pripomínajú zlatnícku prácu.

Gotické drevené sochy pritom neboli určené na obdivovanie v prirodzenej farbe dreva. Významné oltárne plastiky boli spravidla polychrómované, teda viacfarebne upravované a pozlacované. Na pripravený povrch sa nanášali farby a tenké plátky zlata. V chráme osvetlenom denným svetlom a sviecami musela takáto výzdoba pôsobiť mimoriadne slávnostne.

Na levočskom oltári sa používalo pravé lístkové zlato, najmä v jeho hlavnej časti. Pri niektorých vyššie umiestnených prvkoch sa uplatnili aj lacnejšie techniky napodobňujúce zlatenie. Farebnosť mala zároveň duchovný rozmer: zlato mohlo pripomínať nebeskú slávu, modrá farba sa často spájala s Pannou Máriou a červená s utrpením či mučeníctvom. Konkrétny význam však vždy závisel od zobrazeného výjavu.

Hoci dnes hovoríme o oltári ako o diele Majstra Pavla, jeho vytvorenie bolo výsledkom spolupráce celej dielne. Pavol bol rozhodujúcim tvorcom koncepcie a autorom najvýznamnejších sochárskych častí, na ďalších prvkoch pracovali jeho spolupracovníci. Osobitnú úlohu mali maliari tabuľových obrazov. Pašiové výjavy na vonkajších stranách krídel vykazujú súvislosti s nemeckou grafikou konca 15. storočia, najmä s umeleckým okruhom Martina Schongauera. Levoča teda nebola izolovaným mestom na okraji Európy: miestni umelci poznali širšie výtvarné podnety a dokázali ich tvorivo pretvárať.

Oltár majstra Pavla z Levoče v Bazilike sv. Jakuba v Levoči

zdroj: wikimedia commons

Panna Mária, svätý Jakub a svätý Ján – tri monumentálne plastiky

Umeleckým i duchovným centrom hlavného oltára sú tri nadživotné sochy vyrezané z lipového dreva. Panna Mária meria približne 247 centimetrov, svätý Jakub 232 centimetrov a svätý Ján Evanjelista 230 centimetrov. Stoja pod bohato zdobenými gotickými baldachýnmi, ktorých architektúra vytvára dojem nebeského priestoru. Napriek monumentálnosti pôsobia ľahko: Majster Pavol spojil dôstojnosť postáv s jemnosťou tvárí, prirodzenosťou gest a nádherne členenými odevmi.

Na plastikách možno rozpoznať podnety juhonemeckého a krakovského sochárstva, predovšetkým umeleckého okruhu Veita Stossa. Majster Pavol ich však pretvoril do osobitého štýlu, ktorý sa vyznačuje eleganciou, citlivou modeláciou a schopnosťou zachytiť duchovné sústredenie. Tri postavy nie sú izolovanými dielami: vytvárajú kompozíciu, v ktorej sa mariánska úcta spája s apoštolskou tradíciou.

Panna Mária s Dieťaťom – Kráľovná nebies

Ústredné miesto zaujíma Panna Mária s malým Ježišom. Majster Pavol ju zobrazil ako mladú ženu s jemnými črtami, pokojnými očami a výrazom duchovnej vyrovnanosti. Jej postava sa mierne prehýba do elegantnej esovitej línie charakteristickej pre neskorú gotiku. Bohato modelovaný plášť vytvára sústavu mäkkých aj ostro lomených záhybov, ktoré jej dodávajú pohyb a vznešenosť.

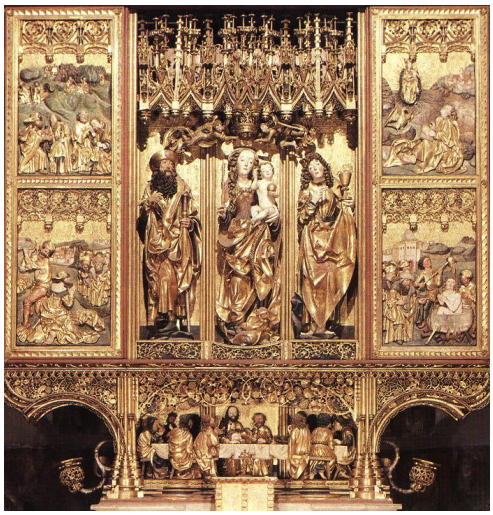

Detail oltára v Levoči. V strede Panna Mária s dieťaťom Ježiš, vľavo apoštol sv. Jakub Starší, vpravo sv. Ján Evanjelista

zdroj: wikimedia commons

Na rukách drží malého Ježiša. Hoci je Mária najväčšou a najvýraznejšou postavou oltárnej skrine, jej poslanie nie je samoúčelné: predstavuje svetu svojho Syna, vteleného Boha a Vykupiteľa ľudstva. Jej ústredné postavenie teda Krista nezatieňuje, ale vedie k nemu.

Panna Mária stojí na polmesiaci a jej hlavu zdobí koruna. Tieto znaky ju predstavujú ako Kráľovnú nebies a pripomínajú apokalyptickú Ženu zo Zjavenia svätého Jána: „Žena odetá slnkom, pod jej nohami mesiac a na jej hlave veniec z dvanástich hviezd“. (Zjv 12,1). Katolícka tradícia číta tento biblický obraz aj mariánsky, hoci má širšie významové súvislosti.

Zobrazenie Márie na polmesiaci bolo v neskorej gotike rozšírené, no levočská plastika vyniká osobitnou eleganciou. Majster Pavol nepredstavil vzdialenú, neprístupnú panovníčku. Jej tvár vyžaruje materinskú nežnosť. Práve spojenie kráľovskej dôstojnosti a ľudskej blízkosti patrí medzi najpôsobivejšie vlastnosti sochy.

Pre veriacich, ktorí pred oltárom pred päťsto rokmi kľačali pri svätej omši, nebola iba umeleckým predmetom. Pripomínala im Matku Božiu, jej úlohu v dejinách spásy a jej materinský príhovor. Mariánska úcta v katolíckej tradícii totiž nevzniká oddelene od Krista: vychádza z Máriinho jedinečného postavenia Božej Matky.

Svätý Jakub Starší – apoštol, mučeník a patrón chrámu

Po jednej strane Panny Márie stojí svätý Jakub Starší, patrón levočského chrámu. Spolu so svojím bratom Jánom patril medzi prvých Kristových učeníkov. Obaja boli synmi Zebedeja a Ježiš ich povolal pri rybárskej práci. Jakub spolu s Petrom a Jánom tvoril užší okruh učeníkov: bol svedkom vzkriesenia Jairovej dcéry, Kristovho premenenia na hore Tábor aj jeho úzkosti v Getsemanskej záhrade.

Podľa Skutkov apoštolov dal kráľ Herodes Agrippa I. Jakuba popraviť mečom približne v roku 44 po Kr. (pozri Sk 12,1–2). Stal sa tak prvým z Dvanástich apoštolov, ktorého mučenícku smrť výslovne zaznamenáva Nový zákon. V západnej tradícii sa stal aj patrónom pútnikov. Jeho úcta sa osobitne rozvinula v španielskom Santiagu de Compostela, kde sa podľa stredovekej tradície nachádza jeho hrob.

Majster Pavol ho zobrazil ako dôstojného apoštola s vážnym, pokojným výrazom a bohato členeným odevom. Tvár nemá anonymné, schematické črty: pôsobí ako tvár človeka so skúsenosťou a duchovnou zrelosťou. Socha pripomína spojenie miestnej levočskej zbožnosti s univerzálnou Cirkvou, ktorej Apoštolská tradícia prekračovala hranice krajín. Pre stredovekého veriaceho bol Jakub nielen patrónom farského kostola, ale aj príkladom vernosti Kristovi až po mučenícku smrť.

Svätý Ján Evanjelista – apoštol lásky a svedok Kalvárie

Druhou apoštolskou postavou je svätý Ján Evanjelista, Jakubov brat. Patril medzi najbližších Kristových učeníkov a kresťanská tradícia ho stotožňuje s milovaným učeníkom, ktorý pri Poslednej večeri spočíval na Ježišovej hrudi. Bol svedkom Kristovho premenenia a podľa Jánovho evanjelia stál s Pannou Máriou pod krížom na Kalvárii.

Panna Mária a sv. Ján Apoštol pod Kristovým krížom, obraz talianskeho renesančného maliara Pietra Perugina z roku 1482

zdroj: wikimedia commons

Práve tam zazneli Kristove slová: „Žena, hľa, tvoj syn!“ a „Hľa, tvoja matka!“ (Jn 19,26–27). Katolícka tradícia v nich vidí aj hlbší význam Máriinho duchovného materstva. Spojenie Panny Márie a svätého Jána v levočskom oltári preto možno vnímať aj ako pripomienku udalostí na Kalvárii.

Majster Pavol zobrazil Jána ako mladého, bezbradého muža s jemnými črtami, čo zodpovedá stredovekej ikonografickej tradícii. Jeho tvár vyjadruje pokoj a sústredenie; v porovnaní s Jakubom pôsobí mladistvejšie. Drží kalich, jeden zo svojich tradičných atribútov. Súvisí so stredovekou legendou, podľa ktorej mu bol podaný otrávený nápoj, ktorý mu neublížil. Kalich môže zároveň pripomínať jeho osobitné spojenie s Eucharistiou.

Jánovo evanjelium sa začína slávnym vyznaním Kristovho božstva: „Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh.“ (Jn 1,1). A pokračuje: „A Slovo sa telom stalo a prebývalo medzi nami.“ (Jn 1,14). Keď veriaci hľadí na Máriu s Dieťaťom a vedľa nej na svätého Jána, môže v tejto kompozícii vnímať spojenie tajomstva vtelenia s apoštolským svedectvom o Kristovom božstve.

Tri postavy, jedno duchovné posolstvo

Panna Mária predstavuje Matku Božiu, prostredníctvom ktorej sa večné Slovo stalo človekom. Svätý Jakub pripomína apoštolské ohlasovanie evanjelia a vernosť Kristovi až po mučeníctvo. Svätý Ján je svedkom Kristovho božstva, jeho lásky a vykupiteľskej obety. Spoločne tak vytvárajú obraz Cirkvi zakorenenej v tajomstve vtelenia a Apoštolskej tradícii.

Majster Pavol nevytvoril tri izolované plastiky. Ich postoje, gestá a proporcie tvoria jednotný celok: Mária prirodzene priťahuje pohľad, obaja apoštoli po jej stranách vytvárajú vyváženú kompozíciu. Monumentálne rozmery zdôrazňujú dôstojnosť svätcov, jemnosť tvárí a prirodzenosť gest im však dodávajú ľudskú blízkosť. Práve v tomto spojení monumentálnosti a duchovnej intimity spočíva veľká časť Pavlovho umeleckého génia.

Tieto sochy nevznikli iba preto, aby ich návštevníci obdivovali ako dokonale vyrezané drevené postavy. Boli určené do posvätného priestoru, v ktorom sa slávila svätá omša, a mali veriacim pripomínať osoby a udalosti tvoriace základ kresťanskej viery. Aj po viac než piatich storočiach preto zostávajú nielen mimoriadnymi umeleckými dielami, ale aj pôsobivým svedectvom o katolíckej spiritualite neskorého stredoveku.

Záver (druhej časti)

Týmto sa naše dnešné rozprávanie o monumentálnom hlavnom oltári Majstra Pavla z Levoče pomaly končí. Predstavili sme si okolnosti jeho vzniku, mimoriadne rozmery, umelecké spracovanie a predovšetkým tri ústredné plastiky Panny Márie, svätého Jakuba Staršieho a svätého Jána Evanjelistu. Už tieto diela samy osebe dokazujú, že Majster Pavol nebol iba mimoriadne nadaným rezbárom, ale umelcom, ktorý dokázal prostredníctvom dreva, farieb a zlata vyjadriť hlboké náboženské myšlienky. Jeho oltár zostáva aj po viac než piatich storočiach veľkolepým svedectvom katolíckej viery našich predkov a pripomienkou doby, keď sa umelecká krása prirodzene spájala s oslavou Boha.

V záverečnej časti minisérie sa k levočskému hlavnému oltáru ešte vrátime. Podrobnejšie si predstavíme nádherné rezbárske súsošie Poslednej večere, výzdobu oltárnych krídel a biblické výjavy, ktoré Majster Pavol a jeho spolupracovníci pretavili do podoby jedinečného umeleckého diela. Priblížime si tiež dramatické historické osudy oltára, jeho zachovanie počas náboženských premien a úsilie reštaurátorov, vďaka ktorým môžeme jeho krásu obdivovať dodnes. Napokon spomenieme aj ďalšie diela Majstra Pavla a jeho dielne, roztrúsené po spišských a ďalších slovenských chrámoch. Pokúsime sa tak uzavrieť príbeh umelca, ktorého meno sa stalo neoddeliteľnou súčasťou našich kultúrnych dejín a ktorého dielo nám dodnes pripomína, že skutočne veľké sakrálne umenie nevzniká iba zo zručnosti ľudských rúk, ale aj z viery, ktorá tieto ruky vedie.

(Pokračovanie)

URL adresa článku:
http://christianitas.sk/majster-pavol-z-levoce-muz-ktory-vdychol-drevu-zivot-a-svoju-vieru-pretavil-do-nesmrtelneho-umenia-druha-cast/